

G.S.İmamquliyeva
baş müəllim, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
ORCID 0000-0001-8991-3268
gunel.imamguliyeva@azmiu.edu.az

Məqalə redaksiyaya daxil olub 09.09.2025

The article was received by editorial board on 09.09.2025

Статья принята к печати 09.09.2025

EMAL SƏNAYESİNDƏ İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN İQTİSADI VƏ İNNOVATİV ƏSASLARI

Xülasə

Məqalədə emal sənayesində investisiya fəaliyyətinin iqtisadi və innovativ əsasları təhlil olunmuşdur. Eyni zamanda, emal sənayesində investisiyaların rolu, investisiya anlayışının iqtisadi baxımdan şərhə və bu sahədə istehsal olunan məhsulu istehsalının həcmninə dinamikasının təhlili verilmişdir.

Sənaye istehsalının həcmi 2024-cü ildə 64,9 mlrd manat olmuşdur bu isə keçən illə müqayisədə 1,03% artım deməkdir [1]. Emal sənayesinin bütün sənayedə payı 30% təşkil etmişdir. Bütün sənayedə istehsal olunan sənaye məhsulunun ümumi həcmində emal sənayesinin payı son ildə 25,2% olmuş, emal sənayesinə kapital qoyuluşunun ÜDM-dəki payı 21,1% təşkil etmişdir [1].

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycanda ixracı gücləndirmək, sənayedə məhsul buraxılışının həcmi artırmaq üçün rəqəmsallaşma, emal sənayesinə qoyulan investisiyaların səmərəli bölüşdürülməsi, eyni zamanda, dayanıqlı iqtisadi inkişaf mexanizmlərinin tətbiqi əsas və zəruri amillərdən hesab olunur.

Açar sözlər: emal sənayesi, innovasiya, sənaye məhsulu, investisiya qoyuluşları, dayanıqlı inkişaf.

GİRİŞ

Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlərinə əsasən qeri-neft sənayesinin payının artırılması məqsədilə emal sənayesinin inkişafının dayanıqlı olması prioritet məsələlərdən hesab olunur. Bununla yanaşı, innovasiyaların tətbiqinin gücləndirilməsi, ixrac yönümlü məhsulların istehsalını artırmaq üçün emal sənayesinə investisiyaları stimullaşdırılmasına zərurət yaranır.

İqtisadi artımın davamlı olması üçün innovativ tətbiqlərin çoxalması birbaşa olaraq ölkənin həyata keçirdiyi investisiya fəaliyyətindən asılıdır.

İqtisadiyyatın klassikləri Adam Smit, David Rekarado və J.Mill investisiyanı sərvətin yenidən istehsala yönəldilməsi kimi qiymətləndirmişdirlər [3, s.42]

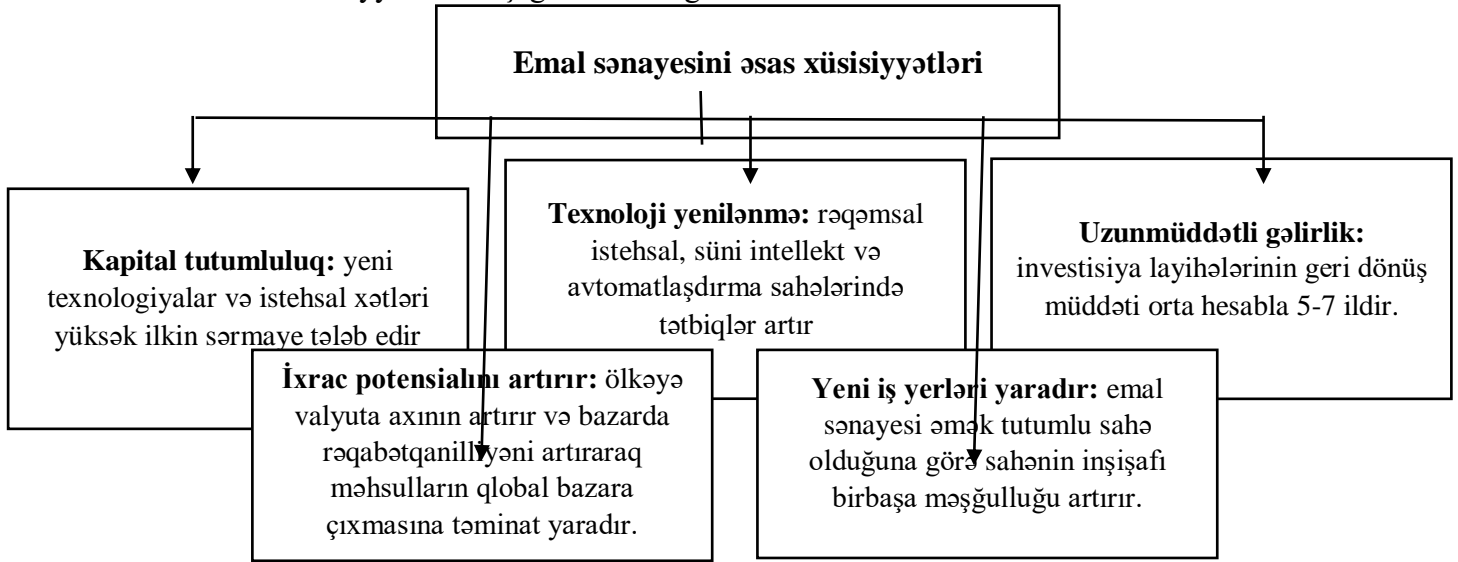
Solovun fikrincə, iqtisadi artımın təməli kapotal yığıcı, texnoloji tərəqqidir, investisiya təhsilə, insan potensialının artırılmasına və innovasiyaya yönəlməlidir [4].

Keyninin “Ümumi məşğulluq, faiz və pul nəzəriyyəsi” əsərində (1936) investisiya “multiplikator effekti” vasitəsilə milli gəliri artıran əsas amil kimi qiymətləndirilir [3, s.147]. Müasir dövrdə rəqəmsal iqtisadiyyat şəraitində investisiya yalnız fiziki kapital deyil, həm də “intellektual kapital” və “texnoloji kapital” kimi çıxış edir [5, s.33].

Digər sənaye sektorlarında fərqli olaraq emal sənayesi kapital tutumlu sahədir. Çünki bu sahə yüksək texnoloji göstəricilərə malik avadanlığın alınmasını, infrastrukturun yaradılması və yüksək məbləğdə investisiya tələb edir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, emal sənayesinə investisiyaları stimullaşdırmaq üçün müxtəlif növ maliyyə və qeyri-maliyyə alətlərindən istifadə olunur. Bunlara güzəştli vergi və gömrük güzəştlərini, investisiya kreditlərini, sürətli amortizasiya kimi alətlər daxildir.

İqtisadiyyata texnoloji yayılma effektini verən də investisiya aktivliyidir. Belə ki, emal sənayesində məhsuldarlığın artması tətbiq olunan müasir avadanlıqlar və istehsal prosesindəki yeniliklərdir.

Qeyd etdiyimiz kimi emal sənayesində investisiyaları təşviq etməyin bir növü də qeyri-maliyyə alətləridir ki, bunlara institusional mexanizmlər daxildir. Sənaye parkları, sənaye zonaları, texnoparklar və yeni, müasir şərtlərə cavab verən infrastruktur da bu sahəyə investisiya cəlbni stimullaşdırır. İqtisadiyyat yüksək əlavə dəyər yaradan amillərdən biri də xamalm hazır məhsula çevrilməsidir ki, bu proses də emal sənayesində baş verir . Son illərdə (2019-2024) emal sənayesinə qoyulan investisiyaların həcmi artmaqla yanaşı, ixrac yönümlü məhsulların da çeşidi genişlənməmişdir. Bu sektorun əsas xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

Mənbə: sxem müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Sxem 1-dən göründüyü bu xüsusiyyətlər iqtisadi artıma birbaşa və dolaylı yolla təsiri göstərir. Bu isə emal sənayesinin inkişafına və sahələrinin genişləndirilməsinə ehtiyac yaradır. Bu sahə iqtisadiyyatın balanslı inkişafına zəmin yaradır və təbii resursların səmərəli inkişafının təminatıdır. Texnoloji cəhətdən diversifikasiya olunmuş bu sahə bir çox sənaye istiqamətlərini kimya, tikinti materiallarının istehsalı, metallurgiya, qida sənayesi, maşınqayırma və digər sahələri də özündə birləşdirir.

Qeyri-neft sektorunun inkişafının yüksəldilməsi üçün ölkə siyasəti çərçivəsində həyat keçirilən tədbirlər, sənaye parkları və sənaye məhəllələrinin yaradılması, yerli istehsalın stimullaşdırılmasına və ixrac yönümlü müəssisələrin dəstəklənməsi emal sənayesi sahələrinin sürətli genişləndirilməsinə əhəmiyyətli təsir edəcəkdir.

Bu sahənin dayanıqlı inkişafı isə sektorun ekoloji və iqtisadi baxımdan səmərəli olmasını da hədəfləyir.

Cədvəl 1

Azərbaycanın sənaye məhsulu və investisiya göstəriciləri

İllər üzrə	Emal sənayesi üzrə sənaye məhsulunun həcmi (mlrd. AZN)	Emal sənayesinin ÜDM-də payı (%) faizlə	Ümumi kapital formalaşması (ÜDM %-lə)
2019	11,7	5,0	20,3
2020	11,8	6,1	23,7
2021	15,9	6,4	17,1
2022	18,1	5,3	12,0
2023	18,4	5,1	17,7

2024	19,5	5,2	21,1
------	------	-----	------

Mənbə: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&type=metadata&series=NV.I.ND.MANF.ZS>; <https://tradingeconomics.com/azerbaijan/gross-capital-formation-percent-of-gdp-wb-data.html>; Dövlət Statistika Komitəsi(2025); [1,6,7].

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi emal sənayesi üzrə sənaye məhsulunun həcmi illər üzrə artmışdır. Belə ki, 2019- cu illə müqayisədə 2024-cü ildə bu artım 11,7 milyard manatdan 19,5 milyard manata yüksəlmişdir. Bu isə 1,7 dəfə artım deməkdir [1].

COVID-19 pandemiyası eləcə də, enerji bazarlarındakı qeyri- müəyyənliklər emal sənayesi məhsulunun da istehsalında qısamüddətli geriləmələrə səbəb olsa da, 2021- ci ildən başlayaraq emal sənayesində məhsul istehsalının həcmının artım ilinin başlanğıcı kimi göstərə bilərik. 2021- ci ildən başlayaraq qlobal iqtisadi fəallığın bərpa olunması eyni zamanda, istehsal güclərinin də genişləndirilməsi nəticəsində artım tempi yüksəlmişdir. Belə ki, bu il 4,2 mlrd. manat artım qeydə alınmışdır. Emal sənayesinin ÜDM-də payı 2021-ci ildə əvvəlki illərə nisbətən 6, 43% artsa da, son ildə 5,3% azalma müşahidə olunmuşdur. Emal sənayesindəki kapital formalaşması göstərir ki, 2022-ci ildən başlayaraq bu sahədə canlanma müşahidə olunmuşdur bu isə ölkədə investisiya mühitinin inkişafından xəbər verir.

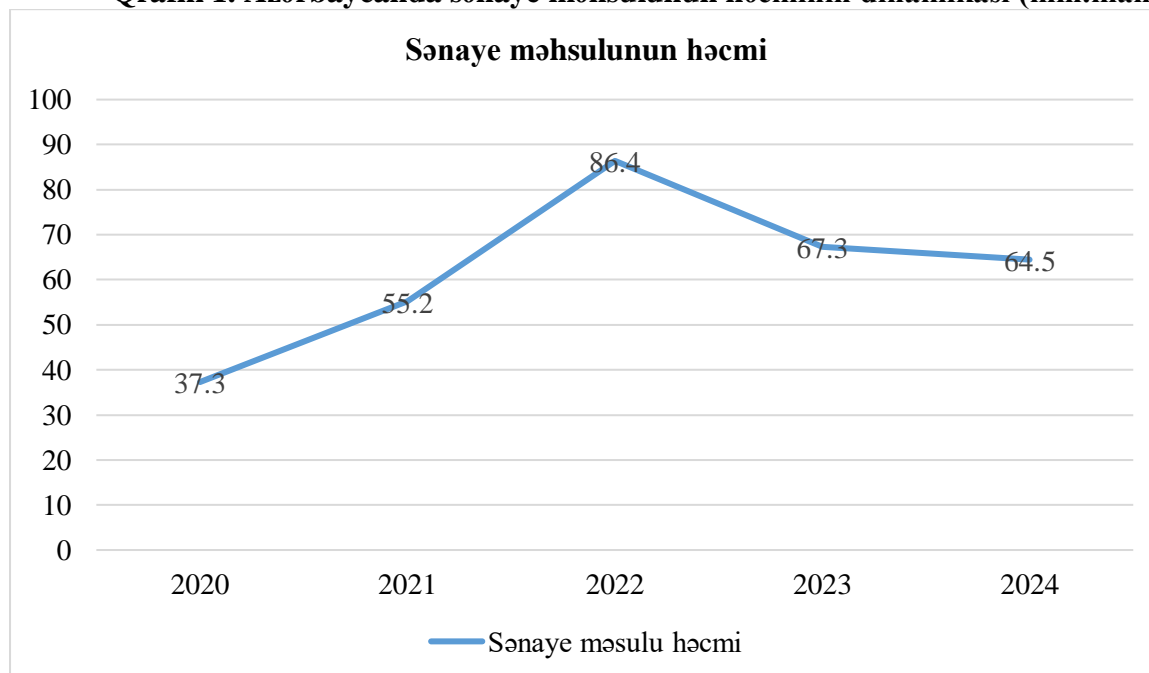
Cədvəl 1-i təhlil etsək görərik ki, bu sahəyə kapital qoyuluşu da sabit təmlə artmışdır. İstehsalın avtomatlaşdırılması və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi bu sektorda əmək məhsullardarlığının da artmasına səbəb olmuşdur.

Sənaye istehsalənən geniş təhlili göstərir ki, emal sənayesinin payının yüksəlməsi iqtisadiyyatın diversifikasiyası baxımından müsbət tendensiyadır. Belə ki, 2024-cü ildə emal sənayesinin sənaye məhsulundakı payı 40%-ə yaxınlaşmışdır.

Beləliklə, cədvəl 1-də təqdim olunan göstəricilərə nəzərən deyə bilərik ki, dövlə və özəl sektor investisiyalarının sinerjisi, yaşıl texnologiyalara yönələn investisiyalar və rəqəmsallaşmaya cəl olunan investisiyalar bu artımı davamlı etmişdir.

Azərbaycan sənaye sistemi yeni mərhələyə keçmiş və investisiya siyasətinin uzunmüddətli iqtisadi sabillik və rəqabətqabiliyyətinin təmin olunmasında mühüm rol oynadığını bir daha təsdiq etmişdir.

Qrafik 1. Azərbaycanda sənaye məhsulunun həcmi (mln.manatla)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2024-cü il sənaye istehsal göstəriciləri əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qrafik 1-dən göründüyü kimi 2020-2024-ci illər ərzində ölkədə sənaye istehsalının həcmində dalğalanma müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2020-ci ildə sənaye istehsalının həcmi 37,2 mlrd.manat olmuşdusa, 2021-ci ildə bu göstərici 55,2 mlrd.manata yüksələrək 47,9% artmışdır. Bu artımın mühüm amili pandemiya sonrası dövrərdə iqtisadi fəallığın bərpa olmasıdır.

2022- ci ildə sənaye istehsalının həcmi 86,4 mlrd.manata çatmış və əvvəlki il ilə müqayisədə 56,5% artmışdır. Bu artımın əsas səbəbi neftin dünya bazarında qiymətinin artması, qaz ixracının genişlənməsi və emal sənayesinin sahələri olan kimya sənayesini, metallurgiya sənayesinin istehsal güclərinin artması olmuşdur. Lakin 2023-cü ildən etibarən sənaye sektorunda müəyyən geriləmə müşahidə olunmuşdur. Qeyd olunan ildə sənaye istehsalının həcmi 67,3 mlrd.manata düşərək 22,1% azalmışdır. Bu azalma, qlobal enerji qiymətlərinin sabit qalması ilə yanaşı yerli bazarda istehsal xərclərinin yüksəlməsi və investisiya aktivliyinin zəifləməsi ilə bağlıdır. Qrafikdən göründüyü kimi 2024-cü ildə azalma tempi zəifləyərək -5,8% faiz səviyyəsində qalmışdır.

Beləliklə, təhlil göstərir ki, 2020-2024-cü illərdə sənaye istehsalının həcmində dəyişməsi həm yerli, həm də qlobal iqtisadi amillərin təsiri nəticəsində formalaşmışdır.

Emal sənayesinin strukturunun modernləşdirilməsi və daha da təkmilləşdirilməsi üçün deyil eyni zamanda, yüksək tempə inkişafı dəstəkləyən yaşıl transformasiyanı əhəmiyyətini zəruri edir. Lee Sungjoo qeyd edir ki, “ innovasiyaları sürətləndirən ən vacib amillər biznes modellərin tətbiqi, rəqəmsal transformasiya və yeni texnologiyaların istifadəsi ilə əvvəlki sənayelərə müasir struktur modeli gətirir və bu sahədə innovasiyaları sürətləndirir [8, s. 102-104].

NƏTİCƏ

Aparılan təhlillər göstərir ki, ixarçyonümlü məhsul istehsalı üçün, ən mühüm amil emal sənayesində investisiya fəallığının artırılmasıdır ki, bu da investisirlərin rolunu artırır, eyni zamanda, emal sənayesinin yeni, müasir təşkilatı-idarəetmə mexanizmlərinin yaradılması bu sektora investisiyaların stimullaşdırılmasını mühüm edir.

Qeyri-neft sektorunun aparıcı sahəsi olan emal sənayesi qlobal bazarda “yaşıl məhsul” statusuna keçməsi və ixracı artırması üçün tullantıların təkrar emalının genişləndirilməsini və karbon emissiyasının qarşısının alınması üçün modern modellərin yaradılmasına təşviq edilir. Bu isə “yaşıl enerji” dən istifadə və resurlardan düzgün istifadə olunaraq qənaət edilməsi deməkdir.

Bu sahəyə cəlb olunan investisiyaları artırmaq üçün klasterlərin yaradılması da mühüm addımlardan hesab edilə bilər. Bu cür klasterlərin yaradılması maraqlı tərəflər hesab edilən universitet, müəssisə və dövlət arasındakı əlaqələri möhkəmləndirməklə yanaşı, bilik və texnologiya mübadiləsini gücləndirir və innovasiyaların tətbiqini daha asan edir.

İnsan resurslarının potensialının yüksəldilməsi üçün AR-GE xərclərinin stimullaşdırılması da bu sahədə rəqabəti yüksəldə bilər. istehsal prosesinin rəqəmsallaşdırılması tədqiqat və inkişaf xərclərinə investisiya cəlbini artırılması istiqamətində görüləcək işlərin də əhəmiyyətini artırır.

Azərbaycanın yeni modeli ekoloji və innovasiyalı modelə keçməsinə sürətləndirə biləcək amillər insan inkişafını təmin edən proqramların həyata keçirilməsi, müasir sənaye klasterlərinin qurulması və investisiya cəlbini artırılması ilə mümkün olacaq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>
2. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər-
<https://president.az/az/articles/view/50474>
3. Keynes, J.M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan.
4. Solow, R. (1956). Technical Change and the Aggregate Production Function. Review of Economics and Statistics.
5. Schwab, K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. Geneva: WEF
6. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&type=metadata&series=NV.IND.MANF.ZS> ;

7. <https://tradingeconomics.com/azerbaijan/gross-capital-formation-percent-of-gdp-wb-data.html>;

8. Li, H., Zhao, Y., & Chen, M. (2024). Green Transformation in Manufacturing and Sustainable Industrial Development. *Energy Research & Social Science*, 112, 103564, s. 102–104.

G.S.Imamguliyeva

senior lecturer, Azerbaijan University of Architecture and Construction
ORCID 0000-0001-8991-3268

Economic and innovative foundations of investment activity in the manufacturing industry

Abstract

The article analyzes the economic and innovative foundations of investment activity in the processing industry. At the same time, the role of investments in the processing industry, the interpretation of the concept of investment from an economic perspective, and the analysis of the dynamics of the volume of production of products manufactured in this area are given.

The volume of industrial production in 2024 was 64.9 billion manat, which is an increase of 1.03% compared to the previous year [1]. The share of the processing industry in all industries was 30%. The share of the processing industry in the total volume of industrial products produced in all industries was 25.2% last year, and the share of capital investment in the processing industry in GDP was 21.1% [1].

The conducted studies show that in order to strengthen exports in Azerbaijan, increase the volume of product output in the industry, digitalization, efficient distribution of investments in the processing industry, as well as the application of sustainable economic development mechanisms are considered to be the main and necessary factors.

Keywords: *manufacturing industry, innovation, industrial product, investments, sustainable development.*